

ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ: АНАЛІЗ ТА ЦІННІСНЕ ЗНАЧЕННЯ

Неля ЦИЩОРА¹, Ольга ДУХ¹, Олександр БОНДАР²

У роботі проаналізовано пам'ятки природи Кременецького району Тернопільської області. Встановлено, що фактична площа природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення Кременецького району (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших заповідних об'єктів) складає 23285,14 га, що становить 8,84% від площі району (показник заповідності). Площа пам'яток природи досліджуваного району становить 185,21 га та нараховує 62 одиниці. Встановлено, що за режимом збереження на території Кременецького району є 41 ботанічна, 15 геологічних та 6 гідрологічних пам'яток природи. Значну частку площі пам'яток природи Кременецького району займають ботанічні пам'ятки – 134,19 га, що складає 72,5%. Значно менше площі припадає на геологічні – 49,47 га (26,7%) та гідрологічні – 1,55 га (0,8%) пам'ятки природи.

До складу району входить вісім територіальних громад. У Борсуківській сільській територіальній громаді нараховується 5 пам'яток природи, Великодедеркальській сільській – 1, Вишнівецькій селищній – 4, Кременецькій міській – 20, Лановецькій міській – 8, Лопушненській сільській – 1, Почаївській міській – 3, Шумській міській – 20. Найбільша кількість, а відтак площа пам'яток природи на території Шумської міської громади – 89,77 га, що складає 48,55% та Кременецької міської громади – 31,46 га (16,0%).

Визначено 6 пам'яток природи, які включено до еколого-туристичних маршрутів Національного природного парку «Кременецькі гори» та використовуються в еколого-просвітницькій роботі (геологічні пам'ятки природи «Скелі Словацького», «Данилова гора», «Гора Уніас»; ботанічні пам'ятки природи «Кременецька бучина № 1», «Кременецька бучина № 2»; гідрологічна пам'ятка природи «Джерело «Корито»). Подано їх характеристику, розкрито ціннісний потенціал та освітньо-пізнавальне значення.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, відсоток заповідності, цінності.

¹Кафедра біології, екології та методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, вул. Ліцейна, 1, Кременець, Тернопільської обл., 47003, Україна; e-mail: smaragds@ukr.net, olja_dukh@ukr.net

²Кафедра екології та охорони здоров'я, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна; e-mail: olexandr.bondar91@gmail.com

Natural sights of the Kremenetsk district: analysis and value. Nelya Tsytsiura¹, Olga Dukh¹, Oleksandr Bondar²

The work analyzes the natural attractions of the Kremenets district of the Ternopil region. It was established that the actual area of the nature reserve fund of national and local significance of the Kremenets district (without taking into account the area of those objects that are part of the territories of other protected objects) is 23,285.14 hectares, which is 8.84% of the area of the district (indicator of conservation). The area of natural monuments of the studied area is 185.21 hectares and has 62 units. It was established that there are 41 botanical, 15 geological and 6 hydrological monuments of nature on the territory of Kremenets district under the conservation regime. A significant share of the area of natural monuments of the Kremenets district is occupied by botanical monuments – 134.19 hectares, which is 72.5%. Geological – 49.47 ha (26.7%) and hydrological – 1.55 ha (0.8%) natural monuments account for a much smaller area.

The district includes eight territorial communities. There are 5 natural monuments in the Borsukivska rural territorial community, Velikodederkalska village – 1, Vyshnievetska village – 4, Kremenetska city – 20, Lanovetska city – 8, Lopushnenska village – 1, Pochaivska village – 3, Shumsk city – 20. The largest number, and therefore the area of natural monuments on the territory of Shumsk city community is 89.77 hectares, which is 48.55%, and Kremenets city community is 31.46 hectares (16.0%).

6 natural monuments have been identified, which are included in the ecological and touristic routes of the National Nature Park "Kremenetsky Mountains" and are used in environmental and educational work (geological natural monuments of "Slovakian Rocks", "Danilova Gora", "Unias Mountain"; botanical natural attractions "Kremenetska Beech No. 1", "Kremenetska Beech No. 2"; hydrological nature attraction "Koryto Spring"). Their characteristics are presented, their valuable potential and educational and cognitive significance are revealed.

Key words: nature reserve fund, percentage of reserve, values.

¹Department of Biology, Ecology and Teaching Methods, Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, 1, Litseyna str., Kremenets, Ternopil region, 47003, Ukraine; e-mail: smaragds@ukr.net, olja_dykh@ukr.net

²Department of Ecology and Health Care, West Ukrainian National University, 11, Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine; e-mail: olexandr.bondar91@gmail.com

Вступ

Пам'ятка природи як об'єкт природно-заповідного фонду є однією з найстаріших категорій природоохоронних територій. Цей термін уперше було введено у літературу німецьким натуралістом Олександром фон Гумбольдом у XVIII ст. під назвою «реліквія природи». Пізніше термін «пам'ятка природи» застосував у кінці XIX століття німецький діяч охорони природи Гуго Конвенц. Завдяки його активній діяльності вже на початку XX століття в Німеччині було узаконено таку природоохоронну категорію для заповідання. Наприкінці 1920-х років вона була введена на території Радянської України (Maiorova et al. 2020). Наразі, пам'ятки природи є суттєвим елементом природозбереження та принципу сталого розвитку, що має велике значення для нинішніх і майбутніх поколінь.

Пам'ятка природи як категорія заповідних об'єктів застосовується в багатьох країнах, але часто, в різних країнах це поняття дещо відрізняється за змістом. Так, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 27–28) (Law of Ukraine 1992) пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Відповідно до визначення Міжнародного союзу охорони природи пам'ятка природи – Natural Monument (категорія III) – це територія, яка містить одну або більше специфічних природних або природно-культурних цінностей, які є визначними або унікальними через їх рідкісність, типовість, естетичні якості або культурне значення. Мета управління ними полягає в довічному збереженні цих цінностей і, за можливості, їх дослідження та використання в освітніх цілях і для одержання естетичної насолоди. (Kategoriya pryrodno-zapovidnykh terytorii 1990).

До складу природно-заповідного фонду Кременецького району входять пам'ятки природи, які мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне значення, а також потужний ціннісний та освітній потенціал. Тож детальний аналіз, визначення та удосконалення способів охорони, встановлення можливостей їх використання в освітньо-пізнавальних цілях, підвищення

обізнаності громадськості про природні пам'ятки сприятиме їх збереженню та охороні природи в цілому.

Мета роботи – проаналізувати та встановити ціннісний потенціал пам'яток природи Кременецького району як складової частини природно-заповідного фонду Тернопільської області.

Матеріал

Дослідження природно-заповідного фонду Тернопільської області та пам'яток природи у тому числі висвітлено у деяких публікаціях (Piatkivskyi 2022; Tsaryk et al. 2014; Shtohryn, Shtohun 2022; Maiorova et al. 2020; Hulyk, Hulyk 2022; Bondar, Tsytsiura 2022).

Аналіз способів охорони пам'яток природи в окремих країнах Європи здійснювали науковці Польщі. Згідно з їх дослідженнями (Pietrzak-Zawadka 2016), збереження та охорона пам'яток природи, подібно до збереження певних звичаїв і традицій є необхідністю, оскільки, будучи невідомим, воно може стати забутим і стертим що збіднює спадщину місцевих громад і навіть цілих націй.

Під час проведення дослідження використовували матеріали Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації (Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovysshcha v Ternopilskii oblasti u 2022 rotsi 2023).

Результати та обговорення

Пам'ятка природи – переважаюча за кількістю об'єктів категорія ПЗФ України. Так, наразі кількість пам'яток природи Тернопільської області складає 73% від загальної кількості територій та об'єктів. Цей показник достатньо динамічний. Для прикладу, у Тернопільській області станом на 2023 рік було 471 комплексних, ботанічних, зоологічних, геологічних та гідрологічних пам'яток природи площею 1358,3123 га, тоді як у 1990 році їх нараховувалось 307.

Згідно з матеріалами Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2022 році Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації (Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovysshcha v Ternopilskii oblasti u 2022 rotsi 2023) станом на 1 січня 2023 року до ключових

територій екомережі віднесено 656 одиниць заповідних територій та об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. Фактична площа природно-заповідного фонду області (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших заповідних об'єктів) – 123886,8110 га. Відношення площі природно-заповідного фонду до площі Тернопільської області (показник заповідності) становить 8,95%. Тоді як фактична площа природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення Кременецького району (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших заповідних об'єктів) складає 23285,14 га, що становить 8,84% від площі району (показник заповідності). Площа пам'яток природи досліджуваного району становить 185,21 га (табл. 1).

У Борсуківській сільській територіальній громаді нараховується 5 пам'яток природи, Великодедеркальській сільській – 1, Вишнівецькій селищній – 4, Кременецькій міській – 20, Лановецькій міській – 8, Лопушненській сільській – 1, Почаївській міській – 3, Шумській міській – 20. Найбільша кількість, а відтак площа пам'яток природи на території Шумської (89,77 га (48,5%) та Кременецької (31,46 га (16,0%) міських громад відповідно. Розподіл пам'яток природи Кременецького району за кількістю та площею представлено на рис. 1.

Таблиця 1. Розподіл площі ПЗФ за громадами Кременецького району Тернопільської області (станом на 2023 рік)

Table 1. Distribution of the PZF area by communities of the Kremenets district of the Ternopil region (as of 2023)

№ п/п	Назва територіальної громади	Загальна площа громади, га	Фактична площа ПЗФ, га	Відсоток заповідності громади, %	Площа пам'яток природи, га
1	Борсуківська сільська	15260	144,38	0,95	8,12
2	Великодедеркальська сільська	16470	7,11	0,04	7,11
3	Вишнівецька селищна	32140	99,50	0,31	30,8
4	Кременецька міська	52300	8499,3837	16,25	31,46
5	Лановецька міська	47960	2844,16	5,93	16,02
6	Лопушненська сільська	14390	91,1799	0,63	0,01
7	Почаївська міська	21750	534,22	2,46	1,92
8	Шумська міська	63250	11065,2063	17,49	89,77
Всього		263 520	23 285,14		185,21

вуються на території інших об'єктів природно-заповідного фонду або є самостійними об'єктами.

Розподіл пам'яток природи Кременецького району за громадами, режимом збереження та площі представлено у табл. 2.

Згідно з переліком територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області станом на 01.01.2023 року площа пам'яток природи

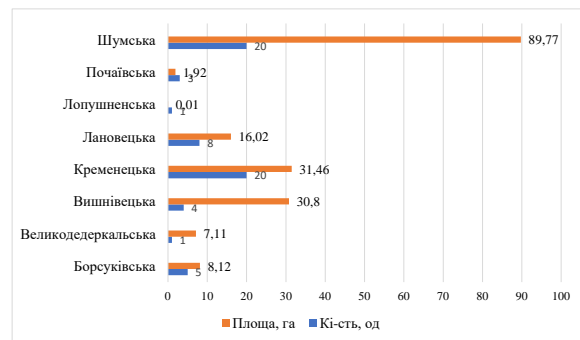

Рис. 1. Розподіл пам'яток природи громад Кременецького району за кількістю, од. та площею, га

Fig. 1. Distribution of natural monuments of communities of Kremenets district by quantity, units and area, ha

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 3, розд. 1) (Law of Ukraine 1992) залежно від походження, інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються пам'ятками природи, мети і необхідного режиму охорони пам'ятки природи поділяються на комплексні, пралісові, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні. На території досліджуваного регіону наявні ботанічні, гідрологічні та геологічні пам'ятки природи, які розташо-

місцевого значення області складає 1307,9293 га. У Кременецькому районі нараховується 62 пам'ятки природи місцевого значення загальною площею 185,21 га, що складає 14,2% від площі пам'яток природи місцевого значення Тернопільської області.

За режимом збереження на території Кременецького району є 41 ботанічна, 15 геологічних та 6 гідрологічних пам'яток природи.

Таблиця 2. Розподіл пам'яток природи Кременецького району за громадами, режимом збереження та площею
 Table 2. Distribution of natural monuments of the Kremenets district according to communities, conservation regime and area

Громада	Назва	Тип	Площа, га	Дата створення
Борсуківська	«Передмірське джерело»	Гідрологічна	0,02	18.03.1994
	«Бучина в урочищі «Братерщина»	Ботанічна	4,00	21.08.2000
	«Модриновокленове насадження в урочищі «Братерщина»	Ботанічна	1,60	14.03.1977
	«Чайчинецька бучина»	Ботанічна	1,90	14.03.1977
	«Степова ділянка «Могила»	Ботанічна	0,60	26.12.1983
Великодеркальська	«Нездобниця»	Ботанічна	7,11	17.06.2010
Вишнівецька	«Місце знахідок решток мамонта»	Геологічна	0,10	14.03.1977
	«Яр «Жаб'як»	Геологічна	10,50	17.11.1969
	«Залісецький яр»	Геологічна	4,30	14.03.1977
	«Котюжинська ділянка»	Ботанічна	15,9	26.12.1983
Кременецька	«Відслонення крейди в Кременці»	Геологічна	0,25	27.12.1976
	«Відслонення крем'яних утворень»	Геологічна	0,10	26.12.1983
	«Скелі Словацького»	Геологічна	1,00	14.03.1977
	«Джерело Святої Анни»	Гідрологічна	0,25	21.08.2000
	«Джерело «Корито»	Гідрологічна	0,25	15.10.2015
	«Забродівська діброва № 1»	Ботанічна	7,30	05.11.1981
	«Забродівська діброва»	Ботанічна	9,20	30.08.1990
	«Кременецька бучина № 1»	Ботанічна	0,80	14.03.1977
	«Кременецька бучина № 2»	Ботанічна	6,80	14.02.1977
	«Модриновобукове насадження»	Ботанічна	3,80	14.03.1977
	«Сосна чорна (5 дерев)»	Ботанічна	0,05	18.03.1994
	«Бук пурпуролистий»	Ботанічна	0,01	27.12.1976
	«Шкільна липа»	Ботанічна	0,03	21.12.1974
	«Андругівські липи»	Ботанічна	0,05	09.08.2018
	«Верба біла»	Ботанічна	0,02	30.08.1990
	«Великомлинівецький берест»	Ботанічна	0,02	21.12.1974
	«Ясен однолистий»	Ботанічна	0,01	21.08.2000
	«Ялиця каліфорнійська»	Ботанічна	0,01	28.12.1970
	«Сосна пірамідальна звичайна»	Ботанічна	0,01	14.10.1967
	«Джерельна»	Ботанічна	1,50	09.04.2015
Лановецька	«Буглівський стратотип»	Геологічна	0,10	26.12.1983
	«Плейстоценові відклади»	Геологічна	0,02	18.03.1994
	«Урочище «Зелена криниця № 1»	Гідрологічна	1,00	26.12.1983
	«Вишгородоцьке джерело»	Гідрологічна	0,02	15.10.2015
	«Огризківські буки»	Ботанічна	0,08	13.12.1971
	«Малокусковецька ділянка»	Ботанічна	2,00	26.12.1983
	«Оришківська ділянка»	Ботанічна	2,00	26.12.1983
	«Волицька лучно-болотна ділянка»	Ботанічна	10,80	17.06.2014
Лопушненська	«Вітік річки Горинь»	Гідрологічна	0,01	21.08.2000
Почаївська	«Старопочаївський яр»	Геологічна	1,30	21.12.1974
	«Липова алея»	Ботанічна	0,60	21.12.1974
	«Почаївська липа»	Ботанічна	0,02	21.12.1974
Шумська	«Гора «Пустельна»	Геологічна	2,00	13.12.1971
	«Відслонення нижнього сармату в Залісцях»	Геологічна	0,50	27.12.1976
	«Гора «Стіжок»	Геологічна	9,80	13.12.1971
	«Данилова гора»	Геологічна	11,20	13.12.1971
	«Гора «Червоний камінь»	Геологічна	2,00	13.12.1971
	«Гора «Унія»	Геологічна	6,30	19.11.1984
	«Діброва «Зелений дуб»	Ботанічна	4,50	05.11.1981
	«Білокриницька бучина № 1»	Ботанічна	9,70	18.03.1994

	«Білокриницька бучина № 2»	Ботанічна	7,60	18.03.1994
	«Стіжоцький сосняк»	Ботанічна	23,00	30.08.1990
	«Антонівецький сосняк»	Ботанічна	13,00	18.03.1994
	«Дуб звичайний (1 дерево)»	Ботанічна	0,01	18.03.1994
	«Дуб звичайний (1 дерево)»	Ботанічна	0,01	18.03.1994
	«Сосна звичайна (1 дерево)»	Ботанічна	0,01	18.03.1994
	«Сосна звичайна (1 дерево)»	Ботанічна	0,01	18.03.1994
	«Модрина європейська (1 дерево)»	Ботанічна	0,01	18.03.1994
	«Дуб «Суразький»	Ботанічна	0,02	30.08.1990
	«Дуби Тараса Шевченка»	Ботанічна	0,02	19.10.1967
	«Сосна Лесі Українки»	Ботанічна	0,05	14.10.1967
	«Платан лондонський»	Ботанічна	0,03	21.12.1974
	Разом		185, 21	

Розподіл пам'яток природи за режимом збереження представлено на рис. 2.

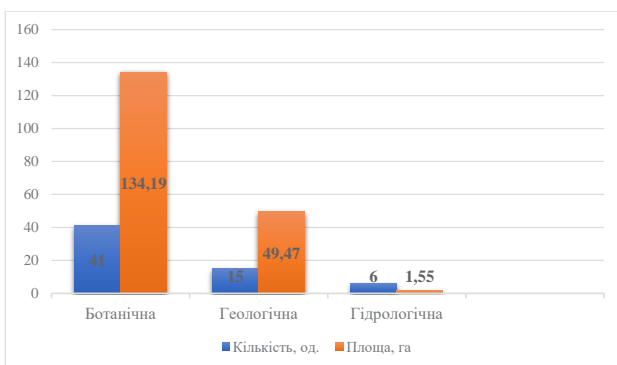

Рис. 2. Розподіл пам'яток природи Кременецького району за режимом збереження, од. та площею, га

Fig. 2. Distribution of natural monuments of the Kremenets district according to the mode of preservation, units, and area, ha

Значну частку площі пам'яток природи Кременецького району займають ботанічні пам'ятки – 134,19 га, що складає 72,5%. Значно менше площі припадає на геологічні – 49,47 га (26,7%) та гідрологічні – 1,55 га (0,8%).

Ботанічні пам'ятки природи району представляють собою цінні у господарському, науковому, пізнавальному та естетичному аспектах об'єкти. Це високопродуктивні буковоясеневі, модриново-кленово-ясеневі-грабові, дубово-соснові, модриново-дубово-грабово-кленові, буково-соснові насадження, букове насадження 2 бонітету, віком 130 років, місця зростання та відновлення гадючника звичайного (*Filipendula vulgaris* Moench., 1794), плауна булавоподібний (*Lycopodium clavatum* L., 1753), цмину піскового (*Helichrysum arenarium* (L.) DG, 1794) – видів рослин (на природній території), занесених до Переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів на території Тернопільської області, лучно-степова ділянка з оселища рідкісних та зникаючих видів рослин,

місця зростання дерев-довгожителів, їх біогруп та інші.

На території досліджуваного регіону є 15 геологічних пам'яток природи, які являють собою геологічні відслонення, місце знахідок решток мамонта, стовпоподібні скелі, що мають особливу наукову цінність.

Шість гідрологічних пам'яток природи, до яких відносять природні об'єкти (джерело підземних вод природного походження з кристалево чистою водою, джерела питної води), що відіграють важливу роль у підтримці гідрологічного режиму території, мають водоохоронне значення та виконують оздоровчу, естетичну та історичну функції.

Серед досліджуваних пам'яток природи є такі, які включені до еколого-туристичних маршрутів Національного природного парку «Кременецькі гори», який входить до природно-заповідного фонду Кременецького району. Так, еколого-туристичний маршрут «До скель Словацького» веде до геологічної пам'ятки природи «Скелі Словацького» – стовпоподібних брил висотою 7–8 метрів і шириною в основі 5–6 метрів, які складені сірими піскуватими вапняками сеноманського ярусу (верхня крейда) з чіткою косою шаруватістю у відкладеннях. Маршрут пролягає обабіч ботанічних пам'яток природи «Кременецька бучина № 1» та «Кременецька бучина № 2», які представляють собою високопродуктивні буково-дубово-грабове та буково-соснове насадження 1 бонітету віком 80 та 90 років відповідно.

На маршруті «Стежками древнього Кременця» розташоване джерело «Корито» – гідрологічна пам'ятка природи, яка знаходиться на схилі пагорба на висоті 320 м над рівнем моря. Створенню цього маршруту сприяв грантовий проект «Перлини минулого – намисто майбутнього», який був реалізований за програмою «CHOICE – Культурна Спадщина: Можливості Підвищення Громадської Активності». У маршрут було включено чотири нові об'єкти: гідрологічну пам'ятку природи «Джерело «Корито»,

Єврейський цвинтар, П'ятиницьке (Козацьке) кладовище та підземні лабіринти «Кременецькі каменоломні». Кожен об'єкт був впорядкований, облаштований інформаційними стендами, вказівними знаками та місцями для відпочинку. Проект передбачав масштабну інформаційну кампанію, включно з круглим столом, молодіжною конференцією, конкурсом соціальної реклами, а також розробкою та виданням буклетів, карт маршруту та еколого-просвітницького журналу «Край». Проект став прикладом співпраці громадської організації «Кременецька екологічна ліга», НПП «Кременецькі гори», місцевої влади та волонтерів.

Після успішної реалізації грантового проекту інтерес до еколого-туристичного маршруту «Стежками древнього Кременця» помітно зріс. Завдяки рекламній діяльності медіаблогерів в інформаційному просторі популярність кременецького регіону значно підвищилася, що привернуло увагу потенційних відвідувачів і викликало інтерес до його дослідження.

Еколого-туристичний маршрут «Данилова гора» включає геологічну пам'ятку природи – мальовничу гору-останець, складену сарматськими відкладами (неоген). За результатами досліджень тут виявлено 101 вид флори, серед яких особливо цінні: гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis*), занесена до Червоної книги України, а також цибуля подільська та плаун булавоподібний, що перебувають під загрозою зникнення на території Тернопільської області.

Геологічна пам'ятка природи «Гора Уніас» еколого-туристичного маршруту з однойменною назвою – типовий останець Кременецьких гір ерозійного походження, складений нижньо-сарматськими кварцовими пісками, покритими піщанистим оолітовим вапняком. Під вапняками є карстово-ерозійні порожнини, а на вершині гори знайдені сліди проживання давніх людей, які свідчать про використання гори як природної фортеці у X-XIII століттях. На вершині гори є плато площею 2 гектари, де зростає 77 видів флори, зокрема коручка темно-червона та коручка пурпурова, занесені до Червоної книги України, а також конвалія звичайна, плющ звичайний і кадило сарматське, що є рідкісними для Тернопільщини.

Варто зазначити, що пам'ятки природи, які включені до туристичних маршрутів НПП «Кременецькі гори», мають зручну інфраструктуру для відвідувачів і активно використовуються в освітніх, духовних та культурних цілях.

До прикладу, вивчення еколого-туристичних маршрутів «До скель Словацького», «Данилова

гора», «Гора Уніас» та «Стежками древнього Кременця» стало обов'язковою складовою літніх навчальних практик для студентів і учнів освітніх закладів регіону. Молодіжна громадська організація НСОУ «Пласт» частину своїх освітніх і виховних заходів організовує на території НПП «Кременецькі гори». Для проведення таборування популярними є еколого-туристичні маршрути «Данилова гора» та «Гора Уніас» поруч із якими є облаштована зручна інфраструктура. У 2024 році для проведення змагань із пішого мандрівництва у програму пластового заходу «Снігохід-2024» були включені еколого-туристичні маршрути «Стежками древнього Кременця» та «До скель Словацького».

Крім освітньої цінності, частина пам'яток природи мають духовну та культурну цінність. Наприклад, старовинна Троїцька церква, що є пам'яткою архітектури XIII–XVI століття і знаходиться на вершині геологічної пам'ятки природи «Данилова гора», є місце християнського паломництва на День Святої Трійці (Зелені свята). Служба в цій церкві традиційно відбувається раз у рік у день свята, а також під час пластових таборвань. Також Данилова гора є місцем для проведення мистецько-краєзнавчого фестивалю «Братина», метою якого є популяризація та розвиток української культури та охорона історичного спадку.

Релігійну та історичну цінність для жителів регіону становить гідрологічна пам'ятка природи «Джерело корито», поруч із якою розташована каплиця. На початку XX століття джерело було основним постачальником питної води центральної частини м. Кременець. Сьогодні джерело залишається діючим, і під час різдвяних свят біля нього проводяться водосвятні служби.

Висновки

На території Кременецького району Тернопільської області розташовано 62 пам'ятки природи місцевого значення, які представлені ботанічними (66%), геологічними (4%) та гідрологічними (10%) об'єктами.

Із 11 пам'яток природи, які знаходяться на території Національного природного-парку «Кременецькі гори» лише 6 об'єктів включені до еколого-туристичних маршрутів. Вони становлять освітню, релігійну та історичну цінність для жителів регіону, слугуючи навчальними об'єктами, базою для еколого-просвітницької, краєзнавчої роботи та місцем релігійного паломництва.

Вважаємо, що облаштування комфортної інфраструктури поруч із пам'ятками природи, роз-

робка маршрутів і програм для різних цільових груп, встановлення інформаційних стендів із ціннісними характеристиками природно-заповідних об'єктів, сприятиме розвитку туризму і збереженню духовної та культурної спадщини регіону.

Перспективи подальших розвідок направлені на вивчення можливостей збільшення кількості пам'яток природи досліджуваного регіону та залучення їх до еколого-просвітницької роботи.

- BONDAR, O.B., TSYTSIURA, N.I. (2022). Typologichna struktura nasadzhen lisovoho zakaznyka «Surazka dacha» [Typological structure of plantings of the forest reserve «Surazka dacha»]. *Bulletin of the National University of Water and Environmental Engineering*. 3 (99). pp. 3–14. (in Ukrainian).
- HULYK, O., HULYK, S. (2022). Retrospektyva pryrodozapovidannia na Ternopilli [Retrospective of the nature reserve in Ternopil]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Mykola Chaikovskiy orhanizator zapovidnoi spravy na Ternopilshchyni»*. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TNPU, pp. 19–24 (in Ukrainian).
- Katehorii pryrodno-zapovidnykh terytorii Mizhnarodnoho soiuzu okhorony pryrody (1990) [Categories of protected areas of the International Union for Conservation of Nature]. Available from: <https://reporter.zp.ua/kategoriyi-prirodohoronnih-teritorij-msop-wnq.html> (accessed 26.04.2024) (in Ukrainian).
- Law of Ukraine. On Nature Reserve Fund. (June 16, 1992: revision on January 1, 2024). Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (accessed 26.04.2024) (in Ukrainian).
- MAIOROVA, O., YURKEVYCH, N., PROKOPIAK, M. (2020) Pryrodno-zapovidnyi fond Ternopilskoi oblasti: stan, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Nature reserve fund of Ternopil region: current situation, problems and ways of solutions]. *Scientific Issue Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Series Biology*. 1-2 (79). 73–76. (in Ukrainian). DOI 10.25128/2078-2357.20.1-2.10.
- PIATKIVSKYI, I. (2022) Suchasnyi stan merezhi pryrodno-zapovidnoho fondu ta perspektyvy rozvytku v Ternopilskii oblasti [The current state of the nature reserve fund network and development prospects in the Ternopil region]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Mykola Chaikovskiy orhanizator zapovidnoi spravy na Ternopilshchyni»*. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TNPU, pp. 59–69 (in Ukrainian).
- PIETRZAK-ZAWADKA, J. (2016). Protection of trees – monuments of nature in selected European countries. *Zarządzanie Ochroną Przyrody w Lasach*, 10, 17–28. doi: 10.5604/01.3001.0010.0494.
- Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Ternopilskii oblasti u 2022 rotsi Upravlinnia ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ternopilskoi oblasnoi viiskovoi administratsii. [Regional report on the state of the natural environment in the Ternopil region in 2022]. Available from: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C2022_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf (accessed 26.04.2024) (In Ukrainian).
- SHTOHRYN, M., SHTOHUN, A. (2022). Naukovi doslidzhennia ta monitorynh ekosystem natsionalnoho pryrodnoho parku «Kremenetski hory» [Scientific research and monitoring of the ecosystems of the national nature park «Kremenetsky Mountains»]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Mykola Chaikovskiy orhanizator zapovidnoi spravy na Ternopilshchyni»*. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TNPU, pp. 70–75.
- TSARYK, L., BAKALO, O., TSARYK, N. (2014). Shchodo tendentsii i problem rozvytku zapovidnoi spravy v Ukraini [About trends and problems of natural reserves in Ukraine]. *Scientific Issue Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Series Geography*. 2, 184–188 (in Ukrainian).